

Wolfgang Behringer, Eric-Oliver Mader, Justus Nipperdey, ur., *Konversionen zum Katholizismus in der Frühen Neuzeit. Europäische und globale Perspektiven*, Berlin: Lit Verlag Dr. W. Hopf, 2019, 304 stranice

Zbornik o konverzijama na katoličanstvo tijekom ranoga novog vijeka zanimljivo je djelo koje sadržava radove znanstvenika s međunarodne konferencije održane pod istim nazivom još 2009. godine. Ova tema u novije vrijeme privukla je veću pozornost zbog primjetne usredotočenosti tradicionalne historiografije na problem odbacivanja katoličke vjere i prihvaćanja nekoga od oblika protestantizma, ali nužnim se pokazalo pozornost usmjeriti i na činjenicu da se protestantizam nije uspio znatnije proširiti, iako se činilo da su postojale sve pretpostavke za to, te objasniti pojavu učestalijih vraćanja Katoličkoj crkvi u drugoj polovini 16. stoljeća. Neki su povjesničari obrazloženje za to našli u prisilnom nametanju ili proračunatom prihvaćanju katoličanstva s jedne i slobodnom, nenasilnom prihvaćanju protestantizma s druge strane, a drugi su uspješno preživljavanje Katoličke crkve i njezino jačanje objašnjavali protureformacijom, odnosno nasilnim prevođenjem protestantskih područja na katoličku vjeru, kao i kritičkim propitivanjem konfesionalizacijske teze i njezine slike stabilnih i jasno odvojenih konfesionalnih sustava, što je dodatno proširilo, ali ne i potpuno razjasnilo razloge konverzija u nekim europskim područjima ili državama. Kao poteškoće u proučavanju pojedinih konverzija, koje su pokazale da su granice između konfesija bile vrlo porozne, urednici knjige

istaknuli su i različite religijske prakse i kontekste u kojima su se one odvijale, uz već poznatu činjenicu da nije moguće odgonetnuti unutarnje motive koji su pojedince navodili na taj korak. No, bez obzira na sve dvojbe u analizi problema konverzija, urednici su upozorili na to da su dogmatsko nejedinstvo i teološki sporovi među protestantima rezultirali padom privlačnosti reformacije već nakon jedne generacije, a na katoličkoj su strani motivirajući čimbenici bili jasno definirano dogmatsko ustrojstvo, autoritet papinstva, tradicija, identitet i jedinstvo Katoličke crkve, koje se odražavalo u čvrstoj hijerarhijskoj strukturi i zajedništvu i prilikom unutarnjih sukoba, što je bilo privlačno mnogim protestantima, a ne manje važna bila je i obiteljska tradicija uglednih obitelji. Privlačni čimbenik bila je i teorija konverzije u Katoličkoj crkvi, prema kojoj je središnju ulogu imala čovjekova volja, odnosno nauk da pojedinac svojom voljom može utjecati na spasenje, što je bilo u suprotnosti s protestantskim shvaćanjem o isključivo božanskom djelovanju bez ikakva utjecaja i sudjelovanja čovjekove volje u donošenju odluke. Urednici knjige napomenuli su da je njihovo istraživanje, iako usredotočeno samo na katoličanstvo ranoga novog vijeka, zbog prisutnosti Katoličke crkve širom svijeta imalo globalnu dimenziju i nije moglo ostati ograničeno na Europu. Polazeći od toga, knjigu su podijelili na četiri poglavlja, od kojih je prvo posvećeno institucijama bitnim za provođenje konverzija na Apenijskom poluotoku, u drugom su analizirali metodologiju, tj. načine kojima su se predstavnici katoličkih krugova koristili za postizanje postavljenih ciljeva, u trećem su analizirane okolnosti konver-

zija predstavnika nekih vladajućih kraljevskih dinastija, a četvrto je posvećeno konverzijama izvan europskoga konteksta, u Aziji, Africi i objema Amerikama. U prvom poglavlju, posvećenom institucijama za provođenje konverzija, Ricarda Matheus u radu *Protestanten, Juden und Muslime in Rom. Das „Ospizio dei Convertendi“ und die „Casa dei Catecumeni“ im Vergleich* (25-48) analizirala je važnost dviju rimskih ustanova, hospicija za konvertite, namijenjenog prije svega protestantima iz zemalja sjeverno od Alpa, i zavoda za katekumene, koji su otvarani po srednjoj i sjevernoj Italiji i bili namijenjeni Židovima i muslimanima, a njihovo pojavljivanje povezala je s pooštrenom politikom prema Židovima i nastojanjima da se zaustave utjecaji iz protestantskih zemalja sjeverne Europe. Istaknuvši da motivi za ulazak u obje ove institucije nisu bili isključivo vjerskoga karaktera, nego ponekad potaknuti i ovozemaljskim materijalnim probojcima, npr. stjecanjem boljega društvenog statusa, autorica je opadanje broja protestantskih konvertita u 18. stoljeću objasnila ne samo pojavom prosvjetiteljstva i religijske tolerancije nego i duljim mirnim periodima na Apeninskom poluotoku nakon Rata za austrijsku baštinu, napomenuvši da je opadanje broja konvertita s islama bilo povezano i s opadanjem ropstva u 18. stoljeću. Zbog sumnjičavosti u uspjeh preobraćenja i brige o mogućem muslimanskom podjarmljivanju kršćana i miješanju religija, kao i političkih i privrednih motiva, na području Papinske Države nije bilo jačega pritiska za konverziju muslimanskih robova na brodovima papinske flote, ali robinje islamske vjeroispovijesti, zaposlene u rimskim obiteljima, bile su pokrštavane u nadležnim žu-

pama i nisu spadale pod ove dvije ustanove. Albrecht Burkardt u radu *„L'ingorda peccaminosa sete dell' interesse“*. *„Falsche“ Konvertiten und ihre Verfolgung durch die Inquisition im Italien der Frühen Neuzeit* (49-73) istražio je fenomen osoba koje je inkvizicija u Italiji sumnjičila za lažna preobraćenja, bilo zbog stjecanja materijalne koristi ili samo u svrhu društvenoga probitka, i napomenuo da je od sredine 17. stoljeća pojačano kažnjavanje onih kojima je to dokazano ipak potvrđivalo raširenost te prakse iako crkveni krugovi o tome nisu službeno govorili. Interes inkvizicije za takve slučajeve postojao je i duboko u 18. stoljeću, a, prema autoru, ponašanje crkvenih vlasti tijekom prosvjetiteljstva pokazalo se skandaloznim jer se na temelju optužbe za sknavljenje sakramenta ili vraćanje prijašnjoj herezi ljude kažnjavalo višegodišnjim veslanjem na galijama, što se smatralo kaznom jednakom smrtnoj presudi.

U drugom poglavlju, posvećenom različitim metodama koje je Katolička crkva koristila za konverzije, Anne Conrad u radu *Jesuitische Konversionen von Frauen* (77-91) analizirala je isusovački pristup ovom fenomenu, zaključujući da je postojala dobro osmišljena isusovačka strategija o tome kada i na koji način treba poticati konverzije, ali da su isusovci, iako su se prije svega obraćali muškarcima, razrađivali i posebne metode usmjerene pridobivanju ženskoga spola. Wolfgang Schild u radu *Die Rhetorisierung der Emotionen. Gegenreformation bei Friedrich Spee SJ* (93-136) opisao je razmišljanja i prijedloge Friedricha Speea, poznatoga protivnika progona vještica tijekom prve polovine 17. stoljeća, o načinima provođenja konverzija, glede kojih Spee nije zagovarao šokiran-

je ili zastrašivanje kao metodu koja bi preobraćenika potaknula na promjenu dotadašnjega načina života, nego je poticao maštovitije i pristupačnije načine uvjeravanja. Autor je zaključio da detaljnije treba istražiti tezu da je Spee predlagao različite pristupe ovom pitanju kad se radilo o pripadnicima muškoga i ženskoga spola, na što su upućivali pojedini dokumenti iz njegove arhivske ostavštine. Gesine Carl u radu pod naslovom *Quod erat demonstrandum? Die rhetorische Absicherung in Konversionsberichten* (137-156) analizirala je na primjeru četiriju pripadnika različitih društvenih slojeva i profesija razloge koje su iznosili za promjenu religije i njihova opravdanja pred javnošću te zaključila da su se tiskana očitovanja o konverzijama razlikovala po opsegu i po životnoj dobi u kojoj su pojedinci odlučili javno obznaniti svoj postupak, pri čemu je zaoštavanjem retorike, naglašavanjem vlastite težnje za spoznajom prave istine i isticanjem prednosti i manjkavosti konverzije i uloženo noga truda trebalo odstraniti sumnju u koristoljublje kao glavni motiv, a to je zapravo pokazalo postojanje različitih putova kojima se do konverzija i njihovih opravdanja dolazilo ovisno o autoru teksta, o onima kojima su upućivani i situaciji u kojoj se određena osoba nalazila. U radu *Beschweigen als Strategie. Konversionen in der Welt der Projektmacher* (157-177) Justus Nipperdey osvrnuo se na osobe različitih intelektualnih profesija koje su u 17. stoljeću obavljale raznovrsne službe i dužnosti, ali nisu javno obznanile promjenu religije u trenutku kad se ona dogodila, nego se za to saznalo dosta kasnije, te je zaključio da su ti slučajevi bili mogući zbog njihova djelovanja u okruženjima u kojima pitanje konfesion-

alnosti nije bilo tema komunikacije niti je zanimalo one za koje su radili, pa se njihovo svojevrsno akonfesionalno držanje, odnosno prešućivanje konverzije, pokazalo uspješnim tijekom duljega perioda, sve do prvih istraživanja ovoga fenomena u 20. stoljeću.

Treći dio knjige, posvećen konverzijama predstavnika pojedinih vladajućih dinastija, otvara rad *Fürstenkonversionen im Heiligen Römischen Reich. Ein Überblick* (181-203), u kojem je Eric-Oliver Mader detaljnije opisao primjere konverzija u Svetom Rimskom Carstvu i istaknuo da su glavni razlozi prelaska na katoličanstvo od sredine 17. stoljeća bile promjene u konfesionalnom mišljenju, koje su počele približavati protestantsku i katoličku stranu pod utjecajem irenističke teologije na protestantskoj i zaključaka Tridentskoga sabora na katoličkoj strani, zatim opadanje protestantske polemike s katolicima u vrijeme kad je Katolička crkva osnivanjem raznovrsnih institucija i objavljivanjem brojnih polemičkih spisa pojačala djelovanje, pa usmjerenost katoličkih krugova na pridobivanje pripadnika najutjecajnijih plemićkih dinastija, što je bilo povezano sa svjetovnim motivima za konverzije, npr. s usponom na staleškoj ljestvici, kao i različite koncepcije konverzija kod katolika i protestanata, tj. protestantsko isključivanje uloge slobodne čovjekove volje i djelovanja tijekom preobraćenja. Rainer Babel u radu „*Le saut périlleux*”. *Die Konversion Heinrichs IV. von Frankreich am 25. Juli 1593 und ihr Kontext* (205-220) osvrnuo se na konverziju francuskoga kralja Henrika IV. (1589. – 1610.). Iznijevši malo poznat podatak da je taj vladar mijenjao vjeroispovijest čak šest puta (!), naglasio je da se o njegovim unutarnjim motivima za

obraćenje ne može ništa preciznije reći, ali da je ono bilo ključno za stabilizaciju Francuske i da se vjerojatno odlučio na taj korak još ranije, pod utjecajem događaja tijekom i nakon vladavine Henrika III., iako na to nije uspio nagovoriti sve članove obitelji Henrika IV. Susanna Åkerman u radu pod naslovom *Between Libertinism and Catholicism. The Influence of Athanasius Kircher on Queen Christina's Conversion* (221-233) analizirala je utjecaj isusovca Athanasiusa Kirchera na preobraćenje švedske kraljice Kristine na katoličanstvo na temelju njihove korespondencije između 1649. i 1652. i zaključila da je, osim Kirchera, na njezinu odluku da napusti Švedsku utjecala i filozofija hermetizma i platonizma, koju je proučavala od mladosti, iako su protestantski krugovi tvrdili da je razlog njezine abdikacije i odlaska u Rim bilo izbjegavanje kraljevske dužnosti i obveza koje ona donosi, kao i želja za uživanjem u talijanskom umjetničkom i literarnom okruženju. Ronald Hutton u radu *Royal Conversion to Catholicism in England. Charles II. and James II.* (235-241) istražio je okolnosti konverzija dvaju engleskih vladara iz druge polovine 17. stoljeća te zaključio da je konverzija kralja Jamesa II. označavala vrhunac dugogodišnje krize engleske reformacije i prekinula očekivani tijek pretvaranja Engleske u apsolutističku monarhiju, usmjeravajući njezin razvoj prema monarhističkoj republici nizozemskoga tipa s naglašenim vlastitim karakteristikama, što je omogućilo njezino kasnije prerastanje od najnestabilnije europske monarhije u vodeću svjetsku silu.

U četvrtoj cjelini, posvećenoj konverzijama izvan europskoga konteksta, Iris Gareis u radu *Glaubensübertritte*

indigener Fürsten im spanischen Kolonialreich (Mexico und Peru) (245-265) analizirala je načine konverzija indijanskih poglavara kao sastavnoga elementa legitimiranja španjolske vlasti u Meksiku i Peru te zaključila da su konverzije najprije bile sastavni dio retorike u duhu osvajanja i podvrgavanja domorodaca španjolskoj vlasti, ali su nakon prvoga vala konverzije istaknutih domorodačkih prvaka postale sredstvo za uključivanje novih konvertita u administrativni sustav kolonijalne vladavine. U radu *Macht und Meer und Gott im frühneuzeitlichen West- und Westzentralafrika* (267-280) Kirsten Rüter istaknula je da su konverzije na zapadnoafričkom području zadobile značenje političkoga akta kojim se moglo provesti društveno discipliniranje, da su na lokalnoj razini za svakoga pojedinca ili grupu značile nešto drugo, a da su se kod američkih robova tijekom njihovih ustanaka mogli primijetiti elementi konverzija i oblici otpora čiji su počeci sezali do Konga, njihove pradomovine, u kojoj je tiskanje katekizama na portugalskom jeziku pomoglo oblikovanju posebnoga shvaćanja kršćanstva, u čijem je središtu bio Kongo, a koje je preneseno u novu domovinu i s drugim elementima kršćanstva iz Europe utjecalo na stvaranje kršćanskoga identiteta porobljenoga pučanstva u objema Americama. Stefan Eisenhofer u radu *Kruzifixe, Rosenkränze und Heiligenfiguren. Konversionen und die Aneignung christlicher Sakralkunst im Königreich Kongo* (281-295) pozornost je posvetio širenju kršćanstva u Kongu, u kojem su Portugalci pomagali u stvaranju centralizirane vlasti i poticali konverzije kongoanskih vladara, naglasivši da je međusobnim prožimanjem katoličanstva i zapadnoafričkih tradicija došlo do

preuzimanja nekih kršćanskih simbola i utjecaja na umjetnost, te zaključio da se pogrešnom pokazala pretpostavka nekih istraživača iz 20. stoljeća da je u Kongu u 16. stoljeću došlo do otpora širih krugova i vladajuće elite europskim utjecajima i do kolapsa kršćanstva jer su postojeće vizualne tradicije i religijske karakteristike pokazale da se prije radilo o specifičnom obliku centralnoafričkog katoličanstva, nastalog stapanjem afričkih religijskih i svjetonazorskih elemenata s tradicijom portugalskoga katoličanstva, a nikako o ponovnom uzdizanju pretkršćanskih oblika vjerovanja i običaja. Ronnie Pochia Hsia opisao je u radu *Fürstenkonversionen in China* (297-307) kako je početni uspjeh isusovačkih misionara u Kini glede konverzija na katoličanstvo tijekom prve polovine 17. stoljeća (dvojica isusovaca, Austrijanac Andreas Köffler i Poljak Michał Michael Boym, uspjela su preobratiti i osobe iz najužega kruga cara Yonglija /1646. – 1662./) zbog političkih previranja i promjene vladajuće dinastije u šezdesetim godinama toga stoljeća doživio krah. Japanska znanstvenica Haruka Oba u tekstu pod naslovom *Fürstenkonversionen in Japan und ihre Darstellung im Jesuitentheater* (309-329) istaknula je da su konverzije političkih prvaka u Japanu najčešće bile posljedica osobnoga odabira pod utjecajem katoličkoga nauka, čemu su pridonijeli i prijevodi katoličkih spisa, ali da su zabilježeni i površni prelasci na katoličanstvo zbog trgovačkih interesa vezanih uz Europljane, koji su završili brzim povratkom na staru vjeru. Izvješća o konverzijama japanskih dužnosnika služila su i u propagandističke svrhe za jačanje katoličanstva u Europi, a u isusovačkim kazalištima u 18. stoljeću konverzije i progoni japanskih

kršćana s početka 17. stoljeća postali su glavna tema s ciljem pokazivanja negativnih posljedica odricanja od katoličke vjere i pozitivnih vrijednosti koje su donosili postojanost u vjeri i stradanje za nju. Zbornik o konverzijama pruža zanimljiv uvid u ovo domaćoj javnosti manje poznato područje religijske povijesti novovjekovne Europe iako su radovi koje sadržava nastali prije dosta godina, ali zajedno s novijim historiografskim dostignućima omogućuje detaljnije poznavanje ovoga fenomena koji dosad nije privukao veću pozornost hrvatske historiografije.

Zlatko Kudelić

Günay Uslu, *Homer, Troy and the Turks: Heritage and Identity in the Late Ottoman Empire, 1870-1915*, Amsterdam: Amsterdam University Press B.V., 2017, 219 stranica

Kao rezultat dugogodišnjih istraživanja znanstvenice sa Sveučilišta u Amsterdamu Günay Uslu o utjecaju antičkoga naslijeđa na kasno osmansko društvo i važnoj ulozi koju su u tome imali njemački arheolog Heinrich Schliemann i „otkriće Troje”, 2017. u izdanju Amsterdam University Pressa objavljena je knjiga *Homer, Troy and the Turks: Heritage and Identity in the Late Ottoman Empire, 1870-1915*. Riječ je o dopunjenom i pretrađenom tekstu doktorske disertacije obranjene na Sveučilištu u Amsterdamu 2015., a vrijedi spomenuti i da je znatan broj drugih autoričinih radova i izlaganja na konferencijama u proteklom periodu usko povezan s temom njezine disert-